

Kadınların İşgücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme: Geçiş Ekonomileri Üzerine Bulgular

Women's Labor Force Participation and Economic Growth: Evidence from Transition Economies

Prof. Dr. Neşe Algan (Çukurova University, Turkey)

Dr. Duygu Serin Oktay (Çukurova University, Turkey)

Abstract

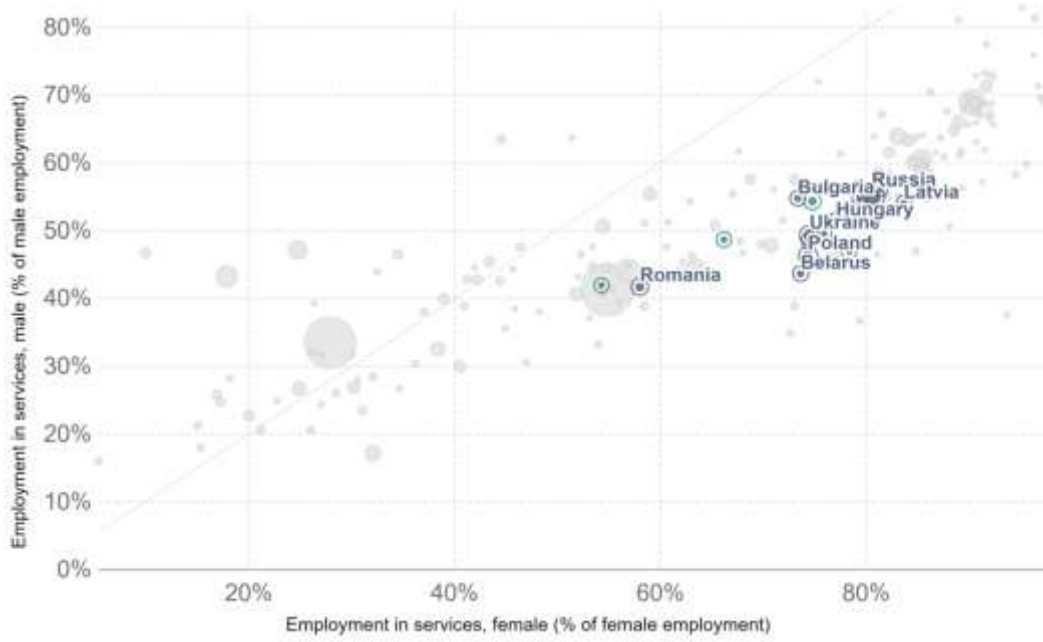
Sustainable economic growth at national and global level depends on the significant participation of women in the labor force. Because women compose half of the world population in terms of human capital and labor. Despite the developments in recent years, there is still gender inequality in labor markets around the world and labor force participation rate of women is lower than men. There are many factors affecting the participation of women in the labor force in all developed and developing countries. The effect levels of these factors on the participation rate differ depending on the development levels of the countries. In this context, the role of women's education and labor force participation on development is an important issue especially for all developing country. Therefore, the aim of the study is to examine the relationship between women's labor force participation rates and economic growth in transition economies. For this purpose, the generalized method of moments, which is a dynamic panel data analysis technique, is applied in the study using data between 1995-2019. Analysis findings reveal that there is a U-shaped relationship between women's labor force participation rate and economic growth in transition economies compatible with the literature. As a result, reducing gender inequality and increasing women's labor force participation rates positively affect economic growth, income inequality and social welfare, so it is great importance that policy practitioners create a comprehensive women's employment policy and ensure that women play an active role in the labor force.

1 Giriş

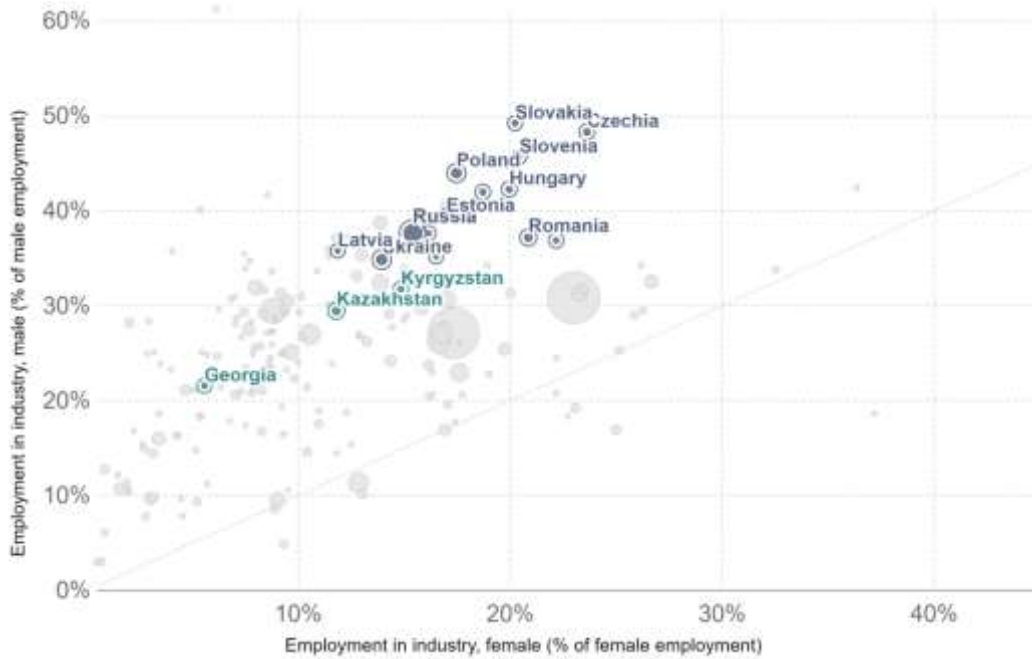
Son yıllarda ülkeler kadınların ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki rolüne büyük önem vermektedir. Kadın istihdamının artırılması ekonomik bağımsızlığın sağlanmasında kritik bir faktördür ve aynı zamanda toplumdaki yaşam standardının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. (Mammen ve Paxson, 2000:142). Küresel olarak, kadınlar çeşitli sektörlerde önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen katkıları, gelişmiş ülkelerde ekonominin kayıtlı sektöründe iken, gelişmekte olan ülkelerde daha çok kayıt dışı sektörlerde görülmektedir. Kadınların küresel ekonomideki hayati rolüne rağmen, kadın işsizlik oranları son derece yüksektir (Mujahid vd., 2013:12). Bununla birlikte, bir çok gelişmekte olan ülkede kadınların işgücüne katılımı gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Ancak ekonomik faaliyetlerin eğitim dinamiklerini etkilemesi nedeniyle ekonomik kalkınmanın sonraki aşamalarında kadınların iş gücüne katılımı artış göstermektedir. Ekonomik büyüme ile kadınlar daha iyi işlere erişim sağlamak ve böylece kadınların üretken faaliyetlere katılımı artmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının artması hem eşitlik hem de verimlilik nedeniyle istenilen bir olgudur. Çünkü kadınların işgücü piyasasına katılımı nihai olarak ekonomik durumu iyileştirmekte ve ülkenin kalkınma potansiyelini artırarak genel ekonomik verimliliği sağlamaktadır. Ayrıca, ekonominin artan entegrasyonu, eğitimde cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasına, sağlık sektörünün iyileştirilmesine, kadın istihdamının sektörel payının artmasına ve buna bağlı olarak yoksulluğun azalmasına katkı sağlamaktadır (Mujahid & uz Zafar, 2012:565).

Son zamanlarda, kadınların işgücüne katılım oranları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye yönelik artan bir ilgi söz konusudur. Ülkelere özgü çevresel faktörler ve makroekonomik politikaların yanı sıra ülkelerde yaşanan yapısal değişimler gibi çeşitli faktörler kadınların işgücüne katılım oranlarını etkilemektedir.

Ampirik kanıtlar ilk olarak, kadınların işgücü piyasasına katılım eğilimlerinin eğitim düzeyi, yaşam beklentisi, doğurganlık oranları ve işsizlik oranları gibi bir çok faktörden etkilendiğini ifade etmektedir. Ayrıca kadınların işgücü piyasasına katılımı hane içinde ve dışında çalışma eğilimlerini destekleyici bir çok politikadan etkilenmektedir. Örneğin, çocuk bakımına etkin erişim, daha uzun doğum izni, bakmakla yükümlü olunan büyükler için bakım hizmeti sağlanması ve çalışma düzenlemelerinde esnekliğin olması kadınların daha yüksek işgücüne katılım oranlarıyla ilişkilendirilmektedir (Altuzarra vd., 2019:1). Diğer taraftan, ampirik kanıtlar kadınların işgücüne katılım oranlarının ülkelerin yapısal dönüşümünden güçlü bir şekilde etkilendiğini vurgulamaktadır. Şöyle ki, dünya çapındaki eğilimler, kadınların işgücü piyasasına katılımı ile ekonomik büyüme arasında nispeten istikrarlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğu, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında kadınların işgücüne katılımının azalma eğiliminde olduğunu, belirli bir kişi başına gelir seviyesine ulaştıktan sonra ise pozitif bir ilişkinin ortaya çıktığını ve kadınların işgücü piyasasına katılımının giderek arttığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışmalar kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki U şeklinde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir (Lechman, 2014:3).

Şekil 1: Hizmetler Sektöründe Erkek ve Kadın İstihdamının Payı, 2019 **Kaynak:** World Bank, Our World in Data

Şekil 2: Sanayi Sektöründe Erkek ve Kadın İstihdamının Payı, 2019 **Kaynak:** World Bank, Our World in Data

U-şekilli eğrinin azalan kısmı, kadın işgücüne kıyasla daha fazla erkek işgücünün talep edildiği tarım ekonomisinden sanayileşmeye geçişi ifade etmektedir. Şöyle ki, ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında kadınların eğitim düzeyi düşüktür, ayrıca doğurganlık oranı yüksektir. Bu koşullar, işgücü piyasasına girmenin önünde başlıca engelleri oluşturmaktadır. Ayrıca, tarım ekonomisinden sanayileşmiş ekonomiye geçiş, kaçınılmaz olarak erkek işgücünü kadın işgücüne göre arttırma eğilimi göstermektedir (Olivetti, 2013; Lechman ve Kaur, 2015). U-şekilli eğrinin artan kısmı ise, zaman içinde ekonominin gelişmesiyle birlikte doğurganlık oranının düşmesi, kadınların eğitim düzeyinin artması ve buna bağlı olarak kadın işgücü arzının artması ile ilişkilendirilmektedir (Bayanpourtehrani ve Sylwester 2013; Gaddis ve Klasen, 2013). Ayrıca, U şeklindeki eğrinin artan kısmı, hizmet sektörünün daha baskın hale geldiğini de ifade etmektedir.

Bu durum Şekil 1 ve Şekil 2'de ifade edilmektedir. Şöyle ki, şekiller sektörel bazda istihdamın cinsiyet dağılımını göstermektedir. Bu durum cinsiyete bağlı olarak sektörlerde istihdam farklılıklarını ifade etmektedir. Şekil 1'de hizmet sektöründe kadın ve erkek istihdamının payı görülmektedir. Yatay eksen, hizmetler sektöründe kadın istihdamının toplam kadın istihdamı içindeki payını, dikey eksen ise hizmet sektöründe erkek istihdamının toplam erkek istihdamı içindeki payını temsil etmektedir. Bu kapsamda hizmet sektöründe kadınların katılım oranının

erkekler göre daha yüksek olduğu görülmektedir. U şekilli kadınlaraştırma hipotezi, ekonomilerin gelişmesi ile kadınların hizmet sektöründeki istihdamının artmasını varsaymaktadır. Yani belli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra hizmete dayalı ekonomi hakim olmaktadır (Olivetti, 2013). Ayrıca, ülkelerin yapısal dönüşüm geçirdiği ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme ile ekonomiler yapısal değişime uğramakta ve ekonomilerin gelişmesiyle kadınların hizmet sektöründe payında artış eğilimi beklenmektedir (Goldin, 1994). Şekil 2'de ise, sanayi sektöründe kadın ve erkek istihdam oranları yer almaktadır. Görüldüğü gibi, dünyada erkeklerin kadınlardan daha fazla sanayide istihdam edilmektedir. Hizmetler sektöründe ise kadınlar erkeklerden daha fazla çalışma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu grafikler, kadın istihdamı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki hakkında bir fikir vermektedir. Şöyle ki, geçiş ekonomilerinde kadın işgücü oranlarının eğilimi ile söz konusu ülkelerde bir U modelinin gözlemlenebileceği beklenmektedir. Bu kapsamda teorik ve ampirik çerçeve, kadın işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve önemli bir etkinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ve kadın işgücüne katılım oranı arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Bu amaçla, seçilmiş 17 geçiş ekonomisinin 1995-2019 dönemine ait yıllık verilerinden yararlanılmıştır. Ampirik analizde genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) uygulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, teorik ve ampirik literatür, ampirik araştırmanın metodolojisi ise, üçüncü bölümde verilmektedir. Ampirik sonuçlar dördüncü bölümde açıklanmış olup, son bölümde sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

2 Teorik Çerçeve ve Ampirik Literatür

Kadınların işgücüne katılım oranı ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, hem zaman serilerinde hem de ülkeler arası literatürde tartışılan bir konudur. Ekonomik kalkınma ve kadınların işgücüne katılım oranı arasındaki uzun dönemli ilişki üzerine en yaygın hipotez kadınların işgücüne katılım oranının kalkınmanın ilk aşamasında azaldığını ve daha sonra ekonomik gelişme ile arttığını öne süren U şekilli kadınlaraştırma hipotezidir. Daha spesifik olarak, uzun vadeye odaklanan U şeklindeki hipotezi ampirik olarak test eden çalışmalar, bu şeklin ülke ekonomilerinin yapısal dönüşümünün bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. U şekilli eğrinin aşağı doğru olan kısmının, tarım toplumundan sanayi toplumuna yapısal bir değişimin olduğu aşama olarak ifade etmektedir. Yukarı doğru olan kısım ise, kadınların işgücü piyasasına dahil olduğu ve hizmet sektöründe çalışmaya başladığı ileri ekonomik kalkınma aşaması olarak tanımlanmaktadır.

Literatür ayrıca kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen faktörleri önemli ölçüde incelemiştir. Kadınların işgücü piyasasına katılım kararları, ekonomik kalkınmanın yanı sıra mevcut ve gelecekteki işgücü piyasası koşulları ile kadınların hane halkı ve bireysel özellikleri tarafından da belirlenmektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen temel faktörlerden birisi ekonomik kalkınma ile yakından ilişkili olan eğitim düzeyidir. Birçok araştırma, işgücüne aktif olarak katılan kadın oranının artmasını eğitim seviyesine bağlamaktadır. Şöyle ki, kadınların daha eğitilmiş ve vasıflı olması işgücü piyasasına sınırsız erişim ve çoklu iş fırsatları sağladığı sonucuna bağlı olmaktadır (Lechman ve Kaur, 2015: 248). Kadınların daha yüksek eğitim düzeyine erişmesi, evlenme ve çocuk sahibi olma kararının gecikmesine yansıdığından, doğurganlık oranı da eğitim gibi kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen bir başka önemli faktördür. Bununla birlikte, işsizlik oranının kadınların işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisi belirsizdir. Bir yandan, işsizlik oranı ne kadar yüksek olursa, kadınların iş bulma olasılığının o kadar düşük olduğu ve kadınları işgücü piyasasına katılmaktan caydırdığı iddia edilmektedir. Diğer yandan, erkek işsizlik oranı arttığında, hane gelirindeki düşüşü telafi etmek için kadınlar işgücü piyasasına katılmaya karar verebilmektedir. Kültür ve toplumdaki cinsiyet normları tartışmalı olmakla birlikte kadınların işgücü piyasasına katılım oranı üzerinde etkisi olabilecek diğer faktörlerdir. Son olarak, kentleşme derecesinin kadınların işgücü piyasasına katılımı üzerinde olumlu bir etkisi söz konusu olmaktadır. Kentsel alanlar, kırsal alanlara göre daha fazla istihdam fırsatı sunmakta ve genellikle daha liberal sosyo kültürel tutumlara sahip olmaktadır.

Kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen çeşitli faktörler olması nedeniyle U şekilli eğrinin teorik temelleri şu şekildedir: Ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında, ülkenin gelir düzeyinin düşük, eğitime erişimin kısıtlı olduğu ve temel gelir kaynağının tarım olduğu dönemlerde, kadınların işgücü piyasasına katılımı yüksektir. Kadınlar çoğunlukla çiftliklerde, aile işletmelerinde, tarım sektöründe istihdam edilmekte ve bu işi çocuk bakımı ile birleştirerek doğurganlık oranına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında kadınların işgücüne katılımı nispeten yüksektir. Ancak toplum geliştikçe ve sanayileştikçe kadınların istihdam olanakları azalmaktadır. Ayrıca yapısal değişim, daha yüksek eğitim düzeyine ve makine kullanım kapasitesine sahip çalışanları gerektirmektedir. Bu durum kadınların istihdam olanaklarını ve dolayısıyla işgücüne katılım oranını azaltmaktadır. Bu süreç, kadınları ev işlerinden sorumlu olarak tanımlayan ve kadınların imalat sanayinde çalışmasını zorlaştıran sosyal normların varlığı ile pekiştirilmektedir. Ancak, daha sonra hizmet sektörünün gelişmesi ve buna bağlı olarak kadınların eğitim seviyelerindeki artışla birlikte, kadınlar için yeni istihdam fırsatları oluşmaktadır. Bu durum kadınların yüksek ücretler elde etmesi nedeniyle birlikte evde kalmanın fırsat maliyetini artırmakta ve doğurganlık oranını düşürmektedir. Ekonomik kalkınmanın bu aşamasında, kadınlar sosyal etkiyi azaltmaya katkı sağlayarak idari veya yönetsel görevler üstlenmektedir. Daha yüksek ücretler ve

sosyal değişim, kadınların daha yüksek işgücü katılım oranına katkı sağlamaktadır (Choudhry ve Elhorst, 2018: 896).

Bu süreçte hem gelir hem de ikame etkileri ortaya çıkmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte, erkeklerin daha yüksek ücretler elde etmesi hane halkı gelirinde artışa yol açmakta, kendilerini çocuk bakımı ve ev işlerine yönelten kadınların işgücüne katılımında ise düşüşe neden olmaktadır. Ekonomik kalkınma, kadınların eğitime erişimlerini artırmakta, görece olarak daha yüksek ücretler kazanma fırsatı yaratmaktadır. Bu durum kadınları işgücü piyasasına katılmasını teşvik etmektedir (ikame etkisi). U-şeklinin aşağı doğru olan kısmı, küçük bir ikame etkisi üzerinde güçlü bir gelir etkisinin daha güçlü ve baskın olduğunu göstermektedir. Artan kısımda ise, yüksek ücretlerin ikame etkisi gelir etkisine göre daha baskın olmaktadır (Altuzarra vd., 2019:4).

Günümüzde U şekilli eğri literatürde araştırılan önemli bir konudur. İlk olarak Sinha (1965), kadınların işgücüne katılım oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi uzun dönemde U şekilli eğri biçiminde tanımlamıştır. Bu tanımlamadan itibaren hem teorik hem de ampirik araştırmaların önemli bir kısmında kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli destekleyici bulgulara ulaşılmıştır (Tam, 2011; Olivetti, 2013; Lechman ve Okonowicz, 2013). Bu ilişki zaman içinde nispeten istikrarlı ve anlamlı olmasına rağmen, çeşitli ülkeler veya ülke grupları dikkate alındığında sonuçlar yine de farklılık göstermektedir. Ancak farklı araştırmacılar incelenen ilişkinin çeşitli yönlerini vurgulamakta ve bunları birden çok faktöre bağlamaktadır.

Tablo 1'de kadınların işgücüne katılım oranı ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye yönelik ilgili çalışmaların kısa bir literatür incelemesi yer almaktadır.

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Model	Bulgular
Mujaid & Zafar (2010)	Pakistan	ARDL	Uzun dönemde, U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir. Özellikle eğitim seviyesinin artması kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmaktadır.
Tsani vd., (2013)	Güney Ortadoğu Ülkeleri	Genel Denge Modellemesi (GEM)	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Lechman ve Kaur (2015)	162 Ülke	Genelleştirilmiş Moment Yöntemi (GMM)	Ekonomik büyüme ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişki, yüksek gelirli ülkeler için U hipotezi geçerli iken, düşük gelirli ülkeler için geçerli değildir.
Altuzarra vd., (2019)	28 Avrupa Birliği ülkesi	OLS, FE, GMM	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Suh (2017)	Güney Kore	Log-Lineer Analizi	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Olivetti (2013)	ABD	Regresyon Analizi	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Luci (2009)	184 Ülke	Sistem GMM	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Tam (2011)	30 Ülke	GMM	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Goldin (1995)	ABD	EKK	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Lincove (2008)	141 Ülke	EKK	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Gaddis ve Klasen (2013)	OECD Ülkeleri	Panel Veri Yöntemi	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.
Mammen ve Paxson (2000)	90 Ülke	Paremetrik olmayan regresyon modeli	U şekilli kadınlaştırma hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 1: Literatür Özeti

3 Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Analizde Arellono ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen dinamik panel veri analizi yöntemi olan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) uygulanmıştır. Modelde 1995-2019 dönemi için yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışma seçilmiş 17 geçiş ekonomisini içermektedir. Söz konusu ülkeler: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya, Polonya, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan, Estonya, Litvanya, Letonya,

Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Ukrayna, Belarus ve Gürcistan'dır. Uygulamada Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Değişkenlere ait ayrıntılı bilgi Tablo 2'de yer almaktadır.

Teorik literatür ve ampirik çalışmaların temelinde, kadınların işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tahmini için kişi başına GSYİH ve karesi kullanılmaktadır. Kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki genel olarak aşağıdaki gibi modellenmiştir:

$$FP_t = f(Y_t, Y_t^2)$$

FP, kadınların işgücüne katılımı ve Y_t ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak ifade edilmektedir. Değişkenlerin logaritmik formları alınarak oluşturulan model şu şekilde tahmin edilmiştir:

$$\ln FP_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 \ln FP_{i,t-1} + \beta_2 \ln Y_{i,t} + \beta_3 \ln Y_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t}$$

Modelde yer alan $\varepsilon_{i,t}$ hata terimini temsil etmektedir. Denklemden >0 ve <0 ise ekonomik büyüme ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında ters U şeklinde ilişki olduğu sonucuna varılır. Ancak <0 ve >0 ise, ekonomik büyüme ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında U şekilli bir ilişki olduğu tespit edilmektedir (Shahbaz vd., 2015).

Değişken	Açıklama	Kaynak
$\ln FP$	Kadınların işgücüne katılım oranı	WB Databank
$\ln Y$	Kişi başına GSYİH (sabit fiyatlarla 2010 US\$)	WB Databank
$\ln Y^2$	Kişi başına GSYİH (sabit fiyatlarla 2010 US\$)	WB Databank

Tablo 2: Analizde kullanılan değişkenler ve açıklamaları

4 Analiz Bulguları

Modele ilişkin GMM analizi tahmin sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır.

Değişkenler	Katsayılar
$\ln FP_{i,t-1}$	.84409 (0.0270)*
$\ln Y_{i,t}$	-.18943 (0.0556)*
$\ln Y_{i,t}^2$	.01126 (0.0031)*
Spesifikasyon Testleri	
Wald Testi	$\chi^2(3) = 1246.13$ [0.0000]*
Sargan Testi	$\chi^2(254) = 229.25$ [0.8656]
AR(2)	.21483 [0.8299]

Not: *%1 düzeyindeki anlamlılıkları ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler standart sapmaları, köşeli parantezler ise testlerin olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3: Modelin GMM Tahmin Sonuçları

Kadınların işgücüne katılımının ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin analiz edildiği dinamik panel veri analizi bulgularına göre, bağımlı değişkenin gecikmesinin pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Analizde Y_t katsayısı negatif işaretli ve Y_t^2 katsayısı ise pozitif işaretli olarak bulunmuştur. Bu durum literatürle uyumlu olarak kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme ilişkisinin, incelenen dönem boyunca U şeklinde bir eğilim izlediğine dair genel bir sonuç çıkarılmasına neden olmaktadır. Şöyle ki, kişi başına reel GSYİH'nın %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kişi başına reel GSYİH'daki %1'lik bir artış, kadınların işgücüne katılımında %0.18 oranında düşüşe neden olmaktadır. Kişi başına reel GSYİH (kare) teriminin pozitif işareti, kadınların işgücüne katılımı ile kişi başına düşen reel GSYİH'nın birleşme noktasını ve ekonomik büyümenin daha yüksek seviyelere çıktığını göstermektedir. Kişi başına reel GSYİH'nın (kare) katsayısı 0.01126'dır. Bu durum ekonomik büyüme düzeyinin ilk aşamasında kadın işgücü talebini azalttığı ve bu eşik noktadan sonra ekonomik büyüme düzeyinde kadın işgücüne olan talebin arttığını göstermektedir. Başka bir deyişle, geçiş ekonomileri için U şekilli kadınlaştırma hipotezinin geçerliliği doğrulanmıştır. Kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin U şeklinde bir eğilim izlediği sonucu söz konusudur.

Bulgular ekonomik büyüme ve kadın işgücü katılım oranlarının toplam işgücü içerisinde değişimini göstermektedir. Eğrinin aşağı doğru eğimi, ekonomik büyüme ile birlikte kadınların işgücü katılımında azalma sürecini göstermektedir. Bu durum büyümenin erken aşamalarında yer alarak yapısal değişim içerisinde olan ülkelerde görülmektedir. Bunun nedeni oldukça düşük ücretli işlerde çalışan kadınların eğitim sistemine katılımının artması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, eğrinin yukarı doğru eğim göstermesi, ekonomik büyümenin ileri aşamalarında olan ülkelerde kadınların güçlenmesi ve işgücü piyasasına katılımının artması ile temsil edilmektedir. Genel olarak, tahmin sonuçları, yüksek düzeyde ekonomik kalkınmanın, kadınlar için istihdam olanaklarını artırarak kadınların ekonomik faaliyetlere katılımını teşvik ettiğini vurgulamaktadır.

Modelde hesaplanan Wald testi, ilgili değişkenlerin bir bütün olarak anlamlılığını test etmektedir. Wald testi olasılık değeri sonucunda modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan modelde hesaplanan Sargan testi, ilgili araç değişkenlerin uygunluğunu test etmektedir. Sargan testinin olasılık değeri modelde yer alan araç değişkenlerde içsellik sorunu olmadığını ve araç değişkenlerin etkin ve doğru olduğunu ifade etmektedir. Dinamik panel veri analiz tekniği olan GMM yönteminde otokorelasyon test sonuçları incelendiğinde modelde ikinci dereceden otokorelasyon sorunu olmadığı da tespit edilmiştir. Bu nedenle GMM tahmin sonuçlarının tutarlı ve etkin olduğu söylenebilir.

5 Sonuç

Kadınların işgücü piyasasına katılımı ülkelerin kalkınması için temel faktörlerden birisidir. Bu nedenle kadın istihdamı geçiş ekonomilerinde ekonomik kalkınma için önem verilmesi gereken bir konudur. Literatürde yer alan çoğu çalışma ekonomik büyüme ve kadın istihdamı arasında U şekilli ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, ekonomideki yapısal değişimlerin bir yansıması olan kadınların eğitim düzeyindeki artışın, gelir ve ikame etkilerindeki değişim olduğunu temsil etmektedir. Bu nedenle çalışma, U şekilli kadınlaştırma hipotezini geçiş ekonomileri bağlamında incelemektedir. Analiz 1995-2019 dönemini kapsayan seçilmiş 17 geçiş ekonomisinin veri setine dayanmaktadır. U şekilli kadınlaştırma hipotezinin geçerliliğini araştırmak için dinamik panel veri yöntemlerinden biri olan genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) uygulanmıştır.

Bulgular, ekonomik büyümenin erken aşamalarında kadınların işgücüne katılımının azalma eğiliminde olduğunu, kalkınma süreci ile ekonominin giderek daha fazla hizmete dayalı olarak gelişmesiyle birlikte sistematik olarak işgücü piyasasında kadın istihdamının artacağını ifade eden U-hipotezini doğrulamaktadır. Ancak ampirik olarak U hipotezi literatürle uyumlu olarak tespit edilmesine rağmen günümüzde ülkeler arasında kadın istihdam oranları oldukça değişkenlik göstermeye devam etmektedir. Şöyle ki, kadınların işgücüne katılımı, kişi başına düşen GSYİH düzeyinden bağımsız olarak ekonomiler arasında önemli ölçüde değişmektedir. Bu durum yalnızca ekonomik büyümeye atfedilmemekte, aynı zamanda çok çeşitli yasal, kültürel, sosyal veya ölçülemeyen diğer faktörler tarafından yönlendirilmektedir.

Bu bulgunun önemli politika çıkarımları söz konusudur. Ülkelerin kalkınma politikalarını desteklemesi amacıyla kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik eden politikalara önem vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda kadınlara daha iyi iş fırsatları ve ücretler gibi eşit fırsatlar sunarak işgücü piyasasında kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına önem verilmelidir. Bu nedenle ekonomik kalkınma için erkek istihdamı kadar kadın istihdamının artırılması da önemlidir. Kadınların işgücüne katılımının ve ekonomiye kazandırılması ülke için kazanıma, kalkınmaya ve büyümenin hızlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımı için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ekonomik büyüme ile kadın işgücü arzı arasında ilişki kurularak kadınların eğitimi ile becerilerin artırılması ve gelişime odaklanması sağlanmalıdır.

Kadınların eğitim düzeyinin artması, kadınların işgücü piyasasına katılımının artmasına neden olmaktadır. Bu konu, politika yapıcılar tarafından kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik etmeye yönelik politikalar benimsenmeli ve girişimlerde bulunulmalıdır. Başka bir deyişle, işgücü piyasasına katılımı teşvik ederken kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesi sorunlarına özel önem verilmelidir. Kadın işçilerin çoğunluğu kayıt dışı sektörlerde çalıştığından, bu sektördeki kadınların çalışma koşullarının ve konumlarının iyileştirilebilmesi için kayıt altına alınması gerekmektedir. Ayrıca, kadın girişimciliğini teşvik ederek kayıt dışı sektörün yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, kadınların rolünü dikkate alan ve katılımının kolayca artırılacağı çeşitli programların aktif bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Kadın işgücü arzını teşvik etmek için hükümet, özellikle okul öncesi eğitim ve gündüz bakım merkezleri gibi çocuk bakımı kapsamında destek ve sübvansiyonlar sağlamalı ve bu şekilde ekonomik hayata katılımları sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Altuzarra, A., Gálvez-Gálvez, C., & González-Flores, A. (2019). Economic development and female labour force participation: The case of European Union countries. *Sustainability*, 11(7), 1962.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error components models. *Journal of econometrics*, 68(1), 29-51
- Bayanpourtehrani, G., & Sylwester, K. (2013). Democracy and Female Labor Force Participation: An Empirical Examination. *Social indicators research*, 112(3), 749-762.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of econometrics*, 87(1), 115-143.
- Choudhry, M. T., & Elhorst, P. (2018). Female labour force participation and economic development. *International Journal of Manpower*.

- Gaddis, I. & Klasen, S. (2013). "Economic Development, Structural Change, and Women's Labor Force Participation: A Reexamination of the Feminization U Hypothesis." *Journal of Population Economics*. 27 (3), 639–681.
- Goldin, C. (1994). "The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History", National Bureau of Economic Research, No. w4707.
- Goldin, C. (1995). "The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development in Economic History", In *Investment in Women's Human Capital*; Schultz, T.P., Ed.; University of Chicago Press: Chicago, IL, USA, 1995.
- Lechman, E. (2014). Female Labor Force Participation and Economic Growth. Re-Examination of U-Shaped Curve. *Re-Examination of U-Shaped Curve*. (March 16, 2014).
- Lechman, E. & Okonowicz, A. (2013). Are Women Important for Economic Development?, *Corporate Social Responsibility and Women's Entrepreneurship Around the Mare Balticum*, 310.
- Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic growth and female labor force participation—verifying the U-feminization hypothesis. New evidence for 162 countries over the period 1990-2012. *New evidence for, 162, 1990-2012*.
- Lincove, J. A. (2008). "Growth, Girls' Education, and Female Labor: A Longitudinal Analysis" *The Journal of Developing Areas*, Volume 41, Number 2, Spring 2008, 45-68.
- Lucı, A. (2009). "Female Labour Market Participation and Economic Growth", *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2/3), 97-108.
- Mammen, K. & Paxson, C. (2000), Women's Work and Economic Development, *Journal of Economic Perspectives* 14(4), 141-164.
- Mujahid, N., & uz Zafar, N. (2012). Economic Growth-Female Labour Force Participation Nexus: An Empirical Evidence for Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 51(4), 565-586.
- Mujahid, N., Muhammed, S. D., & Noman, M. (2013). Economic determinants and female labour force participation: An empirical analysis of Pakistan. *Developing Country Studies*, 3(7), 12-23.
- Olivetti, C. 2013. The female labor force and long-run development: the American experience in comparative perspective. NBER Working Paper 19131.
- Sinha, J. N. (1965), Dynamics of female participation in economic activity in a developing economy, in *World Population Conference, Belgrade (Vol. 4)*. Survey report.
- Suh, M. G. (2017). "Determinants of Female Labor Force Participation in South Korea: Tracing out the U-shaped Curve by Economic Growth", *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 131, pp. 255–269.
- Tam, H. (2011). "U-Shaped Female Labor Participation with Economic Development: Some Panel Data Evidence", *Economics Letters*, 110(2), pp. 140-142.